

*Карина Олександрівна КИРИЧЕНКО**аспірантка, Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності Національної академії правових наук України*ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8386-4811>e-mail: vakaryeva.k@gmail.com

ВІД ТЕХНОЛОГІЇ ДО НОРМИ: ПОТРЕБА У ВИЗНАЧЕННІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВІ

У статті досліджено проблему визначення поняття «штучний інтелект» (ШІ) у праві України. Показано, що відсутність уніфікованої дефініції породжує нормативну асиметрію: законодавець вже регулює наслідки діяльності алгоритмів, але не окреслює саму систему, що їх продукує. Проаналізовано наукові підходи до визначення статусу ШІ: об'єктний, суб'єктний і змішаний – розкрито їхні переваги та ризики. Окрему увагу приділено співвідношенню української Концепції розвитку ШІ та європейського AI Act, де визначення ґрунтується на автономності та адаптивності систем. Обґрунтовано необхідність вироблення юридично функціональної дефініції, яка фіксуватиме відмежувальні критерії та стане основою для гармонізації з правом ЄС.

Ключові слова: штучний інтелект, правове регулювання, автономні системи, цифрове право, міжнародний досвід, AI Act

ВСТУП

Штучний інтелект (ШІ) з технічної інновації перетворюється на системний елемент суспільного розвитку. Його застосування змінює характер економічних процесів, трансформує управлінські практики та впливає на способи реалізації і захисту прав. Від автоматизованих сервісів до складних автономних рішень – спектр застосування ШІ зумовлює якісно новий рівень правової взаємодії, що не вкладається у традиційні рамки. Це означає, що право не може обмежуватися лише реагуванням на поодинокі технологічні виклики, а має виробити цілісну концептуальну позицію про місце й роль ШІ у правовій системі.

Відсутність усталеного визначення поняття «штучний інтелект» у законодавстві України унеможливує чітке розмежування його статусу як об'єкта чи потенційного суб'єкта права, породжує сумніви стосовно охорони результатів діяльності ШІ та створює ризики у сфері юридичної відповідальності. Звідси слідує, що формулювання дефініції ШІ є не другорядним технічним завданням, а визначальною передумовою побудови цілісної і послідовної правової політики держави у сфері цифровізації.

МЕТА статті – з'ясування науково-правових підходів до визначення поняття «штучний інтелект» та критичне оцінювання їх придатності для українського законодавства. Дослідження спрямоване на виявлення тих ознак і характеристик, що мають правове значення та здатні забезпечити розмежування між звичайним програмним забезпеченням й автономними системами, що породжують юридично релевантні наслідки.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічну основу статті становить комплекс загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, які у своїй сукупності дали змогу всебічно розкрити проблему визначення ШІ в українському праві. Базовим є діалектичний метод, яким забезпечено розгляд ШІ не як статичного явища, а як динамічної категорії, яка еволюціонує разом з розвитком технологій та правової думки.

Значне місце посідає формально-юридичний метод, за допомогою якого проаналізовано стратегічні доку-

менти у сфері цифровізації, а також наявні у вітчизняному та міжнародному праві визначення й підходи до дефініції ШІ. Ним обумовлено можливість з'ясувати, які правові конструкції є та які колізії виникають внаслідок відсутності уніфікованого поняття.

Додатково застосовано системно-структурний метод, який дав змогу розглянути визначення ШІ у зв'язку з іншими правовими категоріями – інтелектуальною власністю, суб'єктністю, цивільною відповідальністю. Це дозволяє уникнути ізольованого підходу й показати, що дефініція має інтегративне значення для всієї правової системи.

Також застосовано метод догматичного тлумачення, який дав змогу дослідити термінологічні аспекти та виявити межі застосування поняття «штучний інтелект» у праві. Його поєднано з елементами логіко-семантичного аналізу, що сприяв виокремленню змістовних ознак, здатних стати підґрунтям для юридично значущої дефініції.

РЕЗУЛЬТАТИ

Проблема визначення ШІ у праві України вже стала предметом численних наукових дискусій. Вітчизняні дослідники одностайні в тому, що відсутність нормативно закріпленої дефініції ускладнює побудову послідовної системи регулювання, проте їхні аргументи та підходи різняться. Одними акцентовано на потребі уніфікації термінології як передумови для правотворчості, іншими – на прикладному значенні визначення для практики цивільного права чи інтелектуальної власності. Така розбіжність свідчить, що питання дефініції не є формальним, а має безпосереднє концептуальне й прикладне значення: воно утворює рамки правосуб'єктності, характер охорони результатів діяльності та механізми відповідальності у разі шкоди, заподіяної ШІ.

Саме тому аналіз наукової літератури є необхідним кроком для цього дослідження. Це дає змогу простежити, як українські автори осмислюють феномен ШІ, які аргументи наводять на користь вироблення єдиного понятійного апарату та які обмеження закладено в уже запропонованих термінах. Таке узагальнення створює основу для власних висновків з того, яке визначення може відповідати вимогам української правової системи й

водночас узгоджуватися з європейськими стандартами.

Одну з найгрунтовніших спроб систематизації наукових і правових дефініцій ІІІ здійснив О. Баранов. Його ключовий висновок полягає в тому, що розмаїття підходів, – від інженерного до філософського, – унеможливило практичне правозастосування. Автором наголошено, що без уніфікованого нормативного терміну будь-які спроби закріплення правового режиму ІІІ приречено на фрагментарність. Запропоноване ним визначення ґрунтується на когнітивно-функціональній основі: *штучний інтелект – це певна сукупність методів, способів, засобів та технологій, насамперед комп'ютерних, що імітує когнітивні функції, які мають критерії, характеристики та показники еквівалентні критеріям, характеристикам та показникам відповідних когнітивних функцій людини* [1, с. 46].

Сучасні ERP-системи чи аналітичні платформи Big Data теж відповідають зазначеним ознакам: вони здатні опрацьовувати великі масиви інформації, здійснювати прогнози, шукати закономірності, тобто виконувати функції, які певною мірою імітують когнітивні процеси. За логікою О. Баранова, під його визначення підпадуть й такі системи, які не вимагають спеціального правового режиму, бо з юридичного погляду залишаються «звичайним ПЗ».

Для права, зауважимо, ключовим є не загальний опис технологічних характеристик, а наявність чіткої межі, яка дає змогу відрізнити ІІІ від звичайного програмного продукту. Такий відмежувальний критерій має фіксувати момент, коли система починає функціонувати автономно, тобто здатна приймати рішення без постійного контролю людини, змінювати власну поведінку шляхом адаптації алгоритмів у процесі застосування, й головне, коли результати її роботи набувають юридичного значення – впливають на права та обов'язки суб'єктів, визначають розподіл ризиків і можуть слугувати підставою для виникнення чи зміни відповідальності.

За відсутності такої межі визначення залишається описовим: воно лише перелічує, з яких елементів складається система або які функції вона виконує, але не вказує на той рубіж, з якого право має застосувати спеціальні механізми регулювання.

О. Піжук описує ІІІ не як статичне явище, а як багатовимірну й мінливу категорію, що еволюціонує разом із розвитком технологій. Дослідниця наголошує, що сучасне розуміння ІІІ виходить за межі уявлення про нього як про простий набір алгоритмів або інструмент для автоматизації окремих завдань. Він уже розглядається як стратегічний фактор цифрової трансформації, тобто чинник, здатний формувати нові моделі економічного зростання, змінювати організаційні структури та перетворювати соціальні практики [2].

Це означає, що відбувся перехід від інструментального до системного розуміння: якщо раніше ІІІ виконував роль допоміжного технічного засобу, то нині він постає самостійним драйвером економічних і соціальних змін. У правовій площині така трансформація свідчить про те, що ІІІ вже неможна розглядати лише як «річ» або «програмне забезпечення» – він набуває ознак функціонального суб'єкта регулювання через свій безпосередній вплив на ринки, права та відносини.

Важливим аспектом є й динамічність цієї категорії у зв'язку з правом. Нині у науці немає єдиного визначення

ІІІ, і ця обставина має концептуальне значення: вона засвідчує, що право не може остаточно зафіксувати поняття, яке постійно змінюється. Будь-яка дефініція, релевантна сьогодні, з розвитком технологій може швидко втратити практичний зміст і перетворитися на декларацію.

Звідси випливає ключовий висновок: у правовій доктрині визначення ІІІ повинно бути еволюційно стійким, тобто неприв'язаним до конкретних технологічних рішень, а побудованим на структурних властивостях, які залишатимуться релевантними незалежно від технічного прогресу.

І. Гелецька та М. Шовдра акцентують, що для цивільного права, зокрема, визначальним є питання правового статусу ІІІ – чи належить він до категорії суб'єктів чи об'єктів правовідносин. Саме від цього залежить, які норми права до нього можуть бути застосовні та як розподілятиметься юридична відповідальність.

У науковій царині, за їхніми спостереженнями, виокремлено три підходи [3, с. 16]:

1. *Об'єктний підхід*. Він полягає у тому, що ІІІ може розглядатися виключно як річ чи благо, стосовно якого виникають правовідносини;

2. *Суб'єктний підхід*. Аргументація його прихильників базується на тому, що «розумні роботи», здатні виконувати людиноподібні дії у взаємодії з іншими учасниками правовідносин, повинні розглядатися на рівні з фізичними особами;

3. *Змішаний підхід*. Його розвиває М. Стефанчук, наголошуючи на можливості диференційованого статусу ІІІ. За цим підходом роботи можуть бути як об'єктами, так і суб'єктами цивільних правовідносин – залежно від рівня їхньої автономності [4, с. 410, 412]. Інакше кажучи, чим вищий рівень здатності системи діяти незалежно від людини, тим більшою є ймовірність, що вона набуває ознак права.

Аналіз показує, що дискусію про статус ІІІ не може бути вирішено без законодавчо закріпленої дефініції. Поки не визначено, що саме вважати «штучним інтелектом», питання його правосуб'єктності є відкритим та спекулятивним.

Об'єктний підхід – функціонально домінуючий. У короткій перспективі саме він залишається найбільш раціональним для України, оскільки дає змогу застосувати до ІІІ усталений інструментарій цивільного права (ліцензії, договори, відповідальність розробника чи користувача). Суб'єктний підхід – концептуальний виклик. Ідея «електронної особи» засвідчує, що міжнародна наука і політика вже тестують можливість визнання ІІІ суб'єктом права. Хоча це виглядає передчасним, ігнорувати таку дискусію Україна не може, якщо прагне інтегруватися у європейський правопорядок.

Змішана модель – гнучка, але найбільш проблемна. Її перевага у тому, що вона враховує різні рівні автономності ІІІ. Водночас відсутність чітких критеріїв «переходу» від статусу об'єкта до статусу суб'єкта робить її потенційно небезпечною. Це може призвести до хаотичних рішень у судах і правозастосуванні. Окрім цього, сторони можуть «просувати» ІІІ в ту чи іншу категорію залежно від власної вигоди. Наприклад, компанія-виробник наполягатиме, що це «суб'єкт», щоб уникнути відповідальності, тоді як потерпіла сторона буде доводити, що це «об'єкт» і відповідати має власник чи розробник.

Відтак, для України питання правового статусу ШІ має вирішуватися через чітку юридичну дефініцію у законодавстві, яка одразу окреслюватиме, чи він є об'єктом, чи суб'єктом права. Інакше дискусія залишатиметься теоретичною, а правозастосування – невизначеним.

У чинній Концепції розвитку ШІ в Україні (2020) закріплено визначення, що описує ШІ як *організовану сукупність інформаційних технологій, здатних виконувати складні завдання і формувати бази знань та моделі прийняття рішень* [5]. Уже сама структура дефініції видає її походження: вона виникає з мовної практики стратегічного планування, а не з юридичної техніки. Ключовим елементом стає не ознака системи, а саме «сукупність технологій» – тобто акцент зміщено з функціональної поведінки на інструментальний склад. Це відображає програмний, а не нормативний підхід: документ прагне показати, що держава підтримує розвиток широкого спектру технологій, проте не визначає, в який момент ці технології стають об'єктом спеціального правового регулювання. Другою особливістю є перелік функцій, жодна з яких не є винятковою для ШІ. Відсутня також відсилка до ризиків, прозорості чи відповідальності.

Це визначення, слід відзначити, не має безпосередньої нормативної сили, проте виконує функцію орієнтиру для державної політики. Саме через це воно є «всеохопним» і водночас формує небезпечний прецедент: адже якщо його механічно перенесуть у спеціальний закон, це лише законсервує всі зазначені прогалини.

На противагу цьому Регламент ЄС 2024/1689 (далі – AI Act) визначає системи ШІ як машинну систему, здатну самостійно приймати рішення (з певним рівнем автономності) та виявляти адаптивність після впровадження. Ці системи, маючи явні чи неявні цілі, можуть аналізувати отримані дані й генерувати результати, такі як прогнози, контент, рекомендації чи рішення, які можуть впливати на фізичне або віртуальне середовище. Тобто виконувати завдання, які раніше потребували людського втручання. Це охоплює як вузькоспеціалізовані моделі, так і загальноцільові системи ШІ [6].

Для України, що рухається шляхом правової наближеності до ЄС, імпорт цього підходу означає перехід від «переліку технологій» до юридично значущих ознак системи.

Показово, що у сфері інтелектуальної власності український законодавець вже зробив крок до врегулювання наслідків роботи алгоритмів: із 1 січня 2023 р. діє спеціальний режим *sui generis* для «неоригінальних

об'єктів, згенерованих комп'ютерною програмою» [7]. Це право особливого роду не породжує особистих немайнових прав, триває 25 років і належить визначеному колу суб'єктів (автору програми, його право наступникам, набувачам майнових прав або правомірним користувачам).

Отже, наша правова система вже диференціює результати, створені безпосередньої людської творчості; проте досі не встановлено легального визначення самої «системи штучного інтелекту», яка ці результати продукує.

Європейська модель базується на послідовності: спершу встановлюється, що система є дійсно ШІ, і лише тоді до неї застосовуються класифікації ризиків та обов'язки. В Україні цей фундаментальний крок пропущено – у результаті ми отримуємо нормативну асиметрію, яка робить неможливим повноцінне відтворення європейської моделі та позбавляє правозастосування необхідної визначеності.

Саме тому формування чіткої юридичної дефініції є не факультативним завданням, а умовою інтеграції України у спільний правовий простір ЄС.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукових і нормативних підходів показав, що українське право наразі перебуває у стані концептуальної невизначеності: воно вже визнає результати, створені алгоритмами, але не має легальної дефініції самої системи, що їх продукує. Це призводить до правового дисбалансу: наслідки є врегульованими частково, тоді як підстава для їх виникнення лишається розмитою.

Вирішення цієї проблеми потребує переходу від описових і технічних визначень до юридично функціональних критеріїв. Поняття «штучного інтелекту» в українському праві має закріплювати не перелік технологій, а властивості, що мають нормативне значення. Такими ознаками є:

- автономність прийняття рішень, яка відрізняє ШІ від звичайного програмного забезпечення;
- здатність до адаптації (навчання), що засвідчує динамічний характер його поведінки;
- юридична релевантність результату, тобто вплив дій системи на права, обов'язки та відповідальність суб'єктів права.

Отже, запропоновано рухатися у напрямі гармонізації з європейським AI Act, але з врахуванням українських реалій. Зокрема, йдеться про обмеженість інституційної спроможності, військовий та безпековий контекст.

Список використаних джерел

1. Баранов О.А. Визначення терміну «штучний інтелект». *Інформація і право*. 2023. №1 (44). С. 32-49.
2. Піжук О.І. Штучний інтелект як один із ключових драйверів цифрової трансформації економіки. *Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 3 (89). С. 41-46.
3. Гелецька І.О., Шовдра М.М. Визначення поняття «штучного інтелекту» та його місце у системі цивільного законодавства України. *Галицькі студії. Юридичні науки*. 2024. № 6. С. 13-19.
4. Стефанчук М.О. Теоретичні засади цивільної правосуб'єктності фізичних осіб та особливості її здійснення: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2020, 43 с.
5. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 груд. 2020 р. №1556-р. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80>
6. Artificial Intelligence Act: Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on artificial intelligence. *Official Journal of the European Union*. L 202, 12.07.2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1689>
7. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01 груд. 2022 р. №2811-IX. / База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-2022>

References

1. Baranov O.A. Definition of the Term «Artificial Intelligence». *Information and Law*. 2023. no.1 (44), pp. 32-49.
2. Pizhuk O.I. Artificial Intelligence as One of the Key Drivers of the Digital Transformation of the Economy. *Economics, Management and Administration*, 2019, no.3 (89), pp. 41-46.
3. Heletska I.O., Shovdra, M.M. Definition of the Concept of «Artificial Intelligence» and its Place in the System of Civil Legislation of Ukraine. *Halytski Studii. Legal Sciences*, 2024, no.6, pp.13-19.
4. Stefanchuk M.O. Theoretical Foundations of the Civil Legal Personality of Natural Persons and the Peculiarities of Its Exercise: Abstract ... Doctor of Legal Sciences: 12.00.03. Kyiv, 2020, 43 p.
5. On the Approval of the Concept for the Development of Artificial Intelligence in Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 2., 2020, no.1556-r. *Legislation of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80>
6. Artificial Intelligence Act: Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on artificial intelligence. *Official Journal of the European Union*. L 202, 12.07.2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1689>
7. On Copyright and Related Rights: Law of Ukraine of December 1, 2022, no.2811-IX. *Legislation of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20>

Karyna KYRYCHENKO

postgraduate student, Intellectual Property Scientific Research Institute, National Academy of Legal Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8386-4811>

e-mail: vakaryevaa.k@gmail.com

FROM TECHNOLOGY TO NORM: THE NEED FOR DEFINING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN UKRAINIAN LAW

The paper addresses the problem of defining the concept of «artificial intelligence» (AI) in Ukrainian law and demonstrates that the absence of a unified legal definition generates normative asymmetry: while legislation already regulates certain outcomes of algorithmic activity, it does not provide a clear notion of the systems that generate them. The study highlights that this gap undermines the consistency of legal regulation, particularly in intellectual property and civil liability. By analyzing existing scholarly approaches to the legal status of AI, three models are identified: the object-based, the subject-based and the mixed approach. The paper critically evaluates their advantages and shortcomings, noting that while the object-based approach remains most suitable for current Ukrainian practice, the subject-based approach reflects ongoing international debates about «electronic personhood», and the mixed model, without clear thresholds for transition, carries significant risks for legal certainty.

Special emphasis is placed on the discrepancy between Ukrainian and European approaches. The Concept for the Development of AI in Ukraine (2020) defines AI through a list of technologies, reflecting a programmatic rather than normative approach. In contrast, the European Union's AI Act (Regulation 2024/1689) constructs its definition around legally significant features – autonomy, adaptability and the legal relevance of outcomes. This difference indicates that Ukraine's current framework remains descriptive and declarative, whereas European law establishes a functional regulatory model.

The paper argues that Ukraine must formulate an evolutionary and legally functional definition of AI, based not on enumerating technical tools but on structural criteria: decision-making autonomy, capacity for learning and adaptation, and the legal significance of system outputs. Such a definition would enable the differentiation of AI from ordinary software, provide a foundation for liability and risk allocation, and ensure the compatibility of Ukrainian law with the European legal space.

Keywords: artificial intelligence, legal regulation, decision-making autonomy, digital law, international experience, AI Act